VITA

Tisztelt Olvasónk!

A „**gazdálkodás**”-ban a jövőt szolgáló agrárstratégia formálásának elősegítésére vitát kezdeményeztünk a földtulajdonról, birtokpolitikáról és kapcsolódó kérdéseiről 2010-ben. *Kapronczai István* írásával indult a vita, amit hat számban követtek tanulmányok és kisebb-nagyobb vitázó írások. Kapronczai István – véleményével gazdagítva – áttekintette a 2010. évi vitát, de ezzel a vita nem zárul le, számítva arra, hogy a következő hónapokban az agrárgazdaságtan, üzemtan művelői, valamint gyakorló menedzserek még további gondolatokkal, javaslatokkal – most már tudva a moratóriumról – hozzájárulhatnak a megoldásokhoz, tennivalókhoz, feladatokhoz, a stratégia alapozásához.

Az agrárstratégia meghirdetése után a „**gazdálkodás**” szerzői-olvasói gárdája – oktatók, kutatók, menedzserek – a folyóirat küldetéséhez híven majd a megvalósítás lehetőségeiről folytatja vitáját.

A földbirtok-politika lehetséges irányai

(AZ EDDIGI VITA ÖSSZEFOGLALÁSA)

KAPRONCZAI ISTVÁN

Kulcsszavak: birtokpolitika, földtulajdon, földbérlet, földhasználat, üzemszabályozás.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A „gazdálkodás” 2010. évi 2. számában vitacikkem jelent meg „A földbirtok-politika választ igénylő kérdései” címen. Ezzel az volt a célom, hogy a témakörrel kapcsolatban felvessek kérdéseket, leírjak megállapításokat, és ezzel egy olyan vitát generáljak, ami fórumot ad a tudományos közélet szereplőinek a megszólalásra, a vélemények ütköztetésére, egymás nézeteinek jobb megértésére, a politika számára javaslatok megfogalmazására. A vitában az agrárgazdaságtan, üzemtan képviselői és mások kifejthették a véleményüket olyan fontos birtokpolitikai kérdésekkel kapcsolatban, mint a földtulajdon, a földhasználat, a földbérlet, a földpiac, a mezőgaz-

dasági üzemszabályozás, a tagosítás, a föld öröklése, a külföldiek földhöz jutása, az állam szerepvállalása és ennek eszközrendszere.

Már a vitaindító gondolatok megfogalmazásakor meggyőződésem volt, hogy a témakört a lehető legszélesebben kell felvetni, mert a birtokpolitika megalkotása komplex megközelítést igényel. Ennek nemcsak szakmai indokai vannak, hanem praktikus okai is: minél szélesebben vetjük fel ugyanis ezt a politikailag igencsak érzékeny témát, annál több felületet találunk a kompromisszumokra, a megegyezésre, ahonnan el lehet kezdeni a közös munkát. A komplex megközelítés szükségességét igazolja Csete László és Barcza Gabriella vita során tett megállapítása is: „a földkérdés a tulajdonlásra szűkítve önmagában nem, csak hosszabb távra előre tekintve, összefüggéseiben oldható meg."

Az elmúlt év februári vitaindítást az magyarázta, hogy már akkor érezni lehetett, a 2010. évi választás jelentős fordulatot hoz a rendszerváltás utáni magyar politikában. Ennek egyik markáns területe lesz az agrárpolitika, és ennek fő meghatározója, a birtokpolitika. Tarthatatlanná vált az az állapot – és ezt a vita szinte valamennyi résztvevője visszaigazolta –, hogy az elmúlt évtizedek kormányainak egyikében sem kapott stratégiai, szociális és környezetfenntartó jelentőségének megfelelő figyelmet a vidék és az agrárgazdaság. (Ebben a sorban talán csak az első Orbán-kormány kapott némi felmentést Alvincztól, Barczától és Csetétől.) Márpedig ha fókuszba kerülnek az agrár- és birtokpolitika kérdései, a jelenlegi nehéz helyzetből a kitörést egy azonos irányba húzó csapat, egy közösség, az agrártársadalom együttes véleményalkotása segítheti. Ehhez a munkához – ha úgy tetszik, stratégiaalkotáshoz – kívánt szerény eszközeivel hátteret adni ez a vita, hogy megerősítse, cáfolja, vagy éppen kiegészítse a politikában megfogalmazott (pre)koncepciókat.

Ma már tudott, hogy a földmoratóriumot az Unió 2014-ig meghosszabbítja. Nem kis teljesítménye ez a magyar agrárdiplomáciának, hiszen ennek a lehetőségnek az érvényesíthetőségéről cikkeinkben többen is pesszimistán nyilatkoztunk. Többségében azonban egyetértettünk abban, hogy a vonatkozó jogintézmények áttekintése és újraszabályozása ebben az esetben sem tűr halasztást, mert – mint Orlovits Zsolt a vita során kiemelte – az új birtokpolitikai koncepció eredményes adaptációjához viszonylag hosszadalmasabb átmeneti idő szükséges. A kétharmados parlamenti többség lehetőségeire és felelősségére hivatkozva remélni lehet, hogy a kormány vidékbarát agrárpolitikájában mielőbb érzékelhetővé válik az iránylátás, a szakmailag megalapozott okos döntésekre épülő cselekvés.

BEVEZETÉS

A Gazdálkodás 2010. évi 2-7. számai a „Vita" rovatban közölték a témakörrel kapcsolatos írásokat. 13 cikkben 14 szerző 115 oldalon elemezte a jelenlegi helyzetet, fogalmazott meg javaslatokat, illetve vitatkozott egymással, egy-két esetben nem kerülve a személyeskedést, a szakmai vagy politikai „tüskéket" sem. Ez utóbbiakat a vita hordalékának tekintem. Ki-ki ismereteinek, világképének, személyiségének megfelelő stílusban, hűvösen vagy érzelemtől átitatva fejtette ki a véleményét. Ezért is borzasztóan nehéz feladat elkészíteni egy ilyen vita recenzióját, hiszen a gondolatok sok témára kiterjedtek, és a hangsúlyok is véleményeket tükröztek. A kiemelések, az idézetek szükségszerűen szubjektívek lehetnek. Igyekszem azonban a lényegi megállapításokat korrektül visszaadni.

Az összefoglalóban nem foglalkozom azokkal a vitacikkekben jelentős terjedelmet kapott kérdésekkel, amelyek a földtulajdon és földhasználat mai viszonyait

szemléltetik, illetve azokkal a megállapításokkal, amelyek a mai helyzet kialakulásának okait ecsetelik. Ezek jól kiegészítették egymást, és tényszerűen mutatják be napjaink agrárgazdaságának színét és – többségében – fonákját. Több szerző is (pl. *Burgerné, Gazdag, Nagy*) a történelmi gyökerekkel magyarázta a mai folyamatokat. Közülük azonban csak *Csete és Barcza* megállapítását emelem ki, ami szemléletesen utal az „eredendő bűnre": „a gondok az indulás kezdeteihez (*mármint a rendszerváltáshoz, K. I.*) vezetnek, ugyanis elmaradt a parasztság, a valamikori földtulajdonosok rehabilitációja és az egyszerűen megoldható földtulajdon reprivatizációja, holott mindkettő a társadalom javát, a demokratikus irányú fejlődését szolgálhatta volna. (…) a kárpótlás a reprivatizációhoz képest rossz megoldás volt. Egyetlen, ami a javára írható, hogy átmenetileg magyar kézben maradt a termőföld."

Ugyancsak nem foglalkozom azokkal a hasznos és jó javaslatokkal, amelyek a mezőgazdaság jövőjével kapcsolatban fogalmazódtak meg a vita során, de még közvetett kapcsolatuk sincs a birtokpolitikával, a földhasználattal. Az összefoglalóban elsősorban a vitát gerjesztő, döntéseket igénylő, irányt mutató megállapításokra koncentrálok. Új polémiát nem akarok nyitni, ezért a hozzászólások lényegét csak dokumentálom, ellenvéleményt nem fűzök ezekhez. Nem akarok – talán nem is tudok – „igazságot osztani", a vélemények alapján azonban – úgy hiszem – érzékelhetővé válnak egy új birtokpolitikai koncepció szegletkövei. Nem kerülhetem meg azonban, hogy az általam fontosnak ítélt, ajánlásra érdemes felvetéseket kiemelésekkel nyomatékosítsam.

A bevezetés keretei közt nem kerülhető meg, hogy a vizsgált témakör politikai aspektusairól is szót ejtsek. Ezt a kapcsolatot ugyanis szinte egyik hozzászólás sem kerülte meg. Figyelemfelhívó és elgondolkodtató, szinte feddő *Alvincz József* gondolata: „…a birtokpolitika direkt módon fejezi ki az említett kérdéskör (*mármint termőföldtulajdon és -használat, K. I.*) politikai jellegét. Mindezen dologról azért célszerű szólni, mert már a téma megnevezésében is kifejezésre jutó politikától való félelem, ha ugyan szakmaetikai szempontok nem is teszik elfogadhatóvá, de a tudományos közélet szereplőinek túlnyomó része számára indokul szolgált, hogy a kérdéskörtől távol tartsák magukat."

Számítottam ezekre a politikai hangsúlyokra, hiszen indító cikkemet magam is azzal a megállapítással kezdtem, hogy a termőfölddel kapcsolatos kérdések szakmai, vagyoni és politikai jellegűek. Ebből adódóan – talán nem eléggé artikulálva – írtam le azt a következtetésemet, hogy a birtokpolitika meghatározó elemeit nem a szakma, hanem a politika dönti el, illetve azt az igényemet, hogy a szakmának az a feladata, hogy megkísérelje befolyásolni a politika kérdéskörrel kapcsolatos döntéseit. Ezzel összefüggésben *Tanka Endre (2010/a)* zárt érveléssel felhívta a figyelmet arra, hogy az uniós jog nem egyik, alárendelt eleme a Közös Agrárpolitikának és a birtokpolitikának, hanem annak tárgyi és intézményi megjelenítése: tartalma és kényszerítő ereje alapján „maga a politika". Vitatta ugyanakkor ezt a kitételt *Korom Ágoston*. Véleménye szerint kerülendő a *Tanka Endre* által használt kifejezés, mely szerint „a tagállami jogalkotás annak (*mármint az uniós joganyag, K. I.*) végrehajtására szorul", mert e joganyag túlnyomó része rendelet, és az Európai Bíróság állandó gyakorlata alapján a tagállamok a rendeleteket nem építhetik be a belső joganyagba, mert ez azt a látszatot keltené, hogy a rendeletek közvetlen alkalmazhatóságát bizonyos tagállami jogi aktusok kondicionálják.

A valós közérdek érvényesítésének kikényszerítését a politikai döntéshozóktól *Tanka (2010/a)* a társadalom eltökéltségétől és erejétől – nem pedig az okos és meg-

győző szakmai érveléstől – reméli. Hozzászólása azon az ítéleten alapszik, hogy „földviszonyainkat 20 éve a nemzetek feletti tőkehasznosulás elsajátítási magánérdeket érvényesítő, neoliberális birtokpolitika uralja. Ez maga alá gyűrte a földnek a társadalmi közösséget fenntartó és újratermelő közfunkcióit." Mindez rémisztő jövőképet sejtet annak tükrében, hogy „a pénzgyarmatosítás nemzetközi háborúi már világszerte megindultak", hazánk – a föld és a víz tulajdonlása okán – az új történelmi világhelyzetben kitüntetett szerepű migrációs célország, így szembesülnünk kell a „népvándorlási földfoglalások" veszélyeivel. Ebben a helyzetben az állam legfőbb alkotmányos kötelezettsége állampolgárai érdekében az ország földkészletének a hazai közcélokra megőrzése.

Tanka Endre idézett hozzászólásában nagy súlyt helyezett *az alapfogalmak tisztázás*ára. Véleménye szerint csak ez*után épülhet fel* – társadalmi közmegegyezéssel – *a közérdekű birtokpolitika cél- és intézményrendszere*. El kell dönteni, mit értsünk birtokpolitikán, földreformon, földtulajdonon, tulajdonoson, elsajátításon, a föld tulajdoni, használati és társadalmi alapfunkcióin.

A vitában a hasznos, előremutató javaslatok mellett teret kaptak pesszimista, a politikai kiábrándultság okán a jövőt sötét színben látó vélemények is (politikai szkepticizmus). *Buday-Sántha Attila* emocionális hangsúlyokkal megírt cikkének még a címe is illúziónak ítéli a birtokpolitikai koncepcióalkotási törekvéseket. Véleménye szerint: „a fő ok az egész politikai réteg szakmai felkészületlenségében, korruptságában és rétegérdekeket képviselő, közösségellenes magatartásában rejlik. Napjainkig érvényesül az a gátlástalanság, amely a közösségi vagyonok privatizálását jellemezte, és azóta is politikai háttérrel támogatott nyertes csoportok közti harc folyik a még fellelhető koncért, a valamilyen szinten közösségi tulajdonban lévő vagyontárgyakért, mindenekelőtt a földért. A harc valamilyen szinten a »vagyonban maradtak« és a »még nem nyertek eleget« között folyik, miközben tényleges legitimitása mindkettőnek megkérdőjelezhető. Ez a 20 év óta tartó »dagonya« megbénította az ágazat fejlődését. (…) Mindaddig nem lesz nyugvópont ebben az áldatlan vitában, amíg mind a két nyertes csoport nem szembesül azzal a ténnyel, hogy a vagyonszerzés politikai útja lezárult, és most már a meglévő vagyont kellene színvonalasan működtetni."

A birtokpolitikával kapcsolatban végeredményben két felfogás ütközött a vita során, amire *Nagy Frigyes* is felhívta a figyelmet: Az egyik a liberális földfelfogás, amely szerint a föld olyan termelési eszköz, mellyel más termelési eszközökhöz hasonlóan profitot lehet termelni, amely biztosítja a klasszikus értelemben vett bővített újratermelést. Lényegében ezt a véleményt képviselte a vita során *Gazdag, Buday-Sántha, Burgerné és Nagy* is. A másik nézet a földet nemzeti kincsnek, a paraszti lét alapjának, az élet megtestesítőjének tekinti. E szerint gondolkodott hozzászólásában *Csete–Barcza, Alvincz és Tanka*. Ez utóbbi nézettel kapcsolatban azonban *Nagy* részéről olyan vád is megfogalmazódott, hogy ez a gondolkodás „mellőzi a közgazdasági kategóriákat". Márpedig amennyiben ez utóbbi teória eltekint a földnek mint termelési eszköznek objektív tulajdonságaitól, melyek akaratunktól függetlenül működnek, oda jutunk, ahol ma a magyar mezőgazdaság leledzik, vagyis néhány alapanyag kivételével kiszorulunk a piacokról. Ehhez a gondolathoz többen is hozzátehetjük, kérdés csak az, vajon *a „nemzeti" gondolkodás valóban szükségszerűen mellőzi-e a közgazdasági törvényszerűségek figyelembevételét, a gazdaságilag is racionális cselekvést?*

A BIRTOKPOLITIKA KOMPLEX MEGKÖZELÍTÉSÉNEK FŐ ELEMEI ÉS NÉHÁNY SZEMPONTJA

1. Ismert tény, hogy a föld nem csupán termelőeszköz, hanem vagyontárgy is. Amellett, hogy jelentős áremelkedés előtt áll, rövid távon is kiváló befektetés. Vitaindító cikkemben számítással érzékeltettem, hogy nincs is ennél jobb hosszú távú befektetés ma hazánkban. A befektetési céllal vásárolt földek tulajdonosai azonban – általában – az agrárágazaton kívül tevékenykednek, a termelésben nem érdekeltek, egyetlen céljuk, hogy minél nagyobb profitot (bérleti díjat) realizáljanak tulajdonuk után. Ezzel viszont jelentős jövedelmet vonnak ki az ágazatból, ami végeredményben rontja a gazdaságok életképességét (versenyképességét). Így *a földdel, mint különleges státusú termelőeszközzel való spekuláció egyáltalán nem érdeke az országnak, a birtokpolitikának a lehető legteljesebb mértékben korlátoznia kell.*

Burgerné Gimes Anna cikkében azonban határozott mondatokkal vette védelmébe a spekulációt: „Egyik érv a külföldiek földvásárlási tilalmának meghosszabbítása mellett, hogy a feloldásáig olyan törvényeket kell hozni, amelyek kizárják a spekulációt. (...) a föld nemcsak termelőeszköz, hanem vagyontárgy is. És a kapitalizmusban a vagyontárgyakat nemcsak használják, hanem kereskednek is velük. Nem minden esetben azért veszik meg, hogy megtartsák és használják őket, hanem esetleg azért, hogy továbbadják és nyerjenek az adásvételen. (...) Miért kell kiküszöbölni a vele való »spekulációt«, azaz az adásvételen való nyerészkedést? (...) A spekuláció alapvető vonása a kapitalizmusnak, és ha ki akarják küszöbölni belőle, akkor ki kell küszöbölni magát a kapitalizmust is."

A vitázók többsége azonban nem fogadta el ezt az érvelést, és a földdel történő spekuláció kizárását szorgalmazták. *Csete László és Barcza Gabriella* hosszú távon is szükségesnek ítélte a bel- és külföldi spekulációs célú földvásárlás megakadályozását. A liberálisabb nézetet valló agrárközgazdászok közül is többen a spekuláció ellen szóltak a vitában. *Buday-Sántha Attila* azt tartotta fontosnak, hogy a földterületek halmozása helyett a földhasználat színvonala kapjon nagyobb hangsúlyt, így felszínre kerülnének a spekulációs célú földvásárlással és a külföldiek illegális földszerzésével, használatával kapcsolatos anomáliák is. *Nagy Frigyes* volt földművelésügyi miniszter pedig még határozottabban fogalmazott, amikor azt írta: „Valamennyi politikai erő egyetért abban, hogy *a magyar földet meg kell védeni a spekulációs befektetők vásárlási törekvéseitől.* Nem csupán a külföldi állampolgárok, de számos magyar pénzügyi befektető is ebbe a körbe sorolható. Előfordul, hogy volt nagyüzemi vezetők, akik korábban a külföldiek ellen tüntettek, egyidejűleg szép csendben megszerezték volt gazdaságuk területeit, és jelenleg komplett gazdaságokat adnak el busás haszonnal, többnyire külföldieknek. *A magyar földet nem a termelőktől, állattenyésztőktől kell félteni, hanem a spekulánsoktól. Magyartól, külfölditől egyaránt!*" (Kiemelés K. I.)

2. A vitaindító cikkemben elemeztem, de a hozzászólók közül néhányan ugyancsak idézték a földhasználati nyilvántartás adatait. Ezek a földhivatalok által vezetett nyilvántartások azonban nem több mint 85%-át fedik le az ország termőterületének, és a lefedettség az elmúlt években csökkenő tendenciát mutatott. Emellett a földhasználati bejelentésekkel kapcsolatos fegyelem is gyengül. Márpedig – véleményem szerint – *az új birtokpolitikai koncepciónak, de egy átfogóbb agrárstratégiának is (!) kulcseleme kell hogy legyen az átláthatóság, a transzparencia.* Ennek hiányában nem csökken, sokkal inkább nő a zavarosban halászók köre, a kiskapukat nem használók hátrányt szenvednek, de az államigazgatás sem képes hatékony dönté-

seket hozni, mivel nem ismerheti az ágazat valós viszonyait, és így a döntések hatása sem modellezhető. Kerülni kell tehát az államigazgatásban minden olyan eszközt, amely gátolhatja az átláthatóságot, legyen az az adórendszerből, a támogatási rendszerből, illetve egyéb kedvezményezésből, a földforgalom szabályozásából, a statisztikai és más információs rendszerekből, vagy bármely más okból adódó.

Biró Szabolcs a vita során a latifundiumok lehetőségeit és hatásait vizsgálva az átláthatóság egy más aspektusára is rávilágított: „*A nagybirtokosok vagyonuk igazi nagyságát sok esetben eltitkolják* – amelynek oka a földreformtól, a földadótól való félelem –, *esetleg több gazdasági egységben üzemeltetik*, így a tényleges tulajdoni háttér a nyilvánosság előtt homályban marad." (Kiemelés K. I.)

3. Mint már korábban említettem, a vita résztvevői többségükben úgy gondolták, az uniós jogrend alkalmazása alól kapott mentesség a földpiacon 2011-ben lejár, meghosszabbítására nincs reális esély. Magam is úgy fogalmaztam a vitaindító cikkemben: „A derogáció – elvileg lehetséges – három éves meghosszabbítása érdekében meg kell tenni a szükséges diplomáciai lépéseket, de őszintén be kell vallanunk, erre nincs sok esélyünk." Ugyanezzel az esélytelenséggel kalkulálva *Csete és Barcza* úgy értékelt: „hazánk úgy érkezett el a »földmoratórium« végéhez, hogy nem jött létre korszerű üzemi struktúra, a gazdálkodók változatlanul tőkehiánnyal küszködve sem erős érdekképviselettel, sem érdekérvényesítő képességgel nem rendelkeznek, s teljesen bizonytalan, hogy mi lesz a földvagyonnal, a piaci pozíciókkal, a gazdák élelmiszer-ellátási és minőségbiztosítási szerepével." Mivel a leírtak lényegében igazak, *Magyarország számára „mennyei ajándék" a földmoratórium további hároméves meghosszabbítása*.

Bár a hosszabbítás szusszanásnyi időt ad, észre kell venni *Tanka (2010/a)* figyelmeztetését: „hamis önáltatás tehát, ha bárki az újabb 3 év »kegyelmi időtől« várja a földügy megoldását. (…) az új kabinet másra át nem ruházható felelőssége lesz …, hogy megtesz-e mindent *a nemzeti földprogram »feles törvényeinek« megalkotására*". De nem csak *Tanka* figyelmeztet. Int az elmúlt 7 év is, amikor szinte semmi nem történt annak érdekében, hogy hazánk felkészüljön a földmoratórium megszűnésével járó kihívásokra, és kezelni tudja azokat. Nem várhatunk a cselekvéssel 2014-ig, mert *a hosszú távra stabilnak remélt birtokpolitika nyújthat csak olyan fogódzót, amely alapján élénkülhet, tisztulhat a földpiac, növekedhet* – az új kormány preferenciáját élvező családi gazdaságok részéről is – *a vállalkozókészség. Ezekre pedig mielőbb szükség van!*

4. A birtokpolitika céljai és eszközrendszere függvénye annak, milyen üzemi struktúra van az adott országban, illetve milyen társadalom- és gazdaságpolitikai célokkal összhangban milyen üzemi szerkezet a kedvezményezett. A vita résztvevői többségének a gondolkodása ezt a hozzáállást tükrözte. *Tanka Endre (2010/a)* ugyanakkor részben kitágította, részben leszűkítette a birtokpolitika célrendszerét. Véleménye szerint *a birtokpolitika* egyfelől *a földügyet nem korlátozhatja a gazdálkodás, a mezőgazdaság hatékonyságának kérdéskörére*. Másfelől a földügy nem rendelhető alá egy gazdálkodási forma, a kis- és középüzem gazdasági térnyerésének. Ehelyett a minőségváltás középpontjába a helyi közösségek önfenntartó szerveződését, életre hívását kell állítani.

Nézetem szerint *a birtokpolitika egyik fő célja kell legyen a vagyonfelhalmozási céllal létrejövő nagybirtokok kialakulásának meggátlása, a hazai gazdálkodók (egyéniek és társasok) helyzetbe hozása a spekulatív tőkével szemben*. Vitaindító cikkemben felvetettem azt a kérdést: „…versenyképes vagy életképes mezőgazdaságot akarunk-e, vagy ezeknek milyen

kombinációját tartjuk összhangba hozhatónak nemzeti, társadalmi érdekeinkkel. Célként kell-e kitűzni a kevés embert magas színvonalon eltartó versenyképességet, vagy ennél »alacsonyabb« célkitűzéssel – de vidéki munkaalkalmak teremtésével – is beérhetik-e a mezőgazdasági vállalkozások? Egyáltalán lehetséges-e ennek a két szcenáriónak a szembeállítása?"

A kérdéseket azonban nem csupán feltettem a cikkemben, hanem igyekeztem a magam válaszait is megfogalmazni. Eszerint a gazdaságoknak nem feltétlen kell versenyképesnek lenniük ahhoz, hogy fontos szerepet töltsenek be a hazai élelmiszer-gazdasági struktúrában. Véleményem szerint *nem helytálló az a gyakran hangoztatott vélemény, hogy csak (!) a versenyképes vállalkozásokra kell építeni az agrárgazdaságot*. Az előbbi meghatározásokból az következik, hogy a mezőgazdasági vállalkozásoknak akkor is van jövőjük, ha csupán – biztosítva tulajdonosaik és dolgozóik megélhetését – életképesek. Hangsúlyoztam ugyanakkor, hogy az életképesség nem valamiféle „állóvizet" jelent, ahol a vállalkozás erőfeszítések nélkül is fenn tudja tartani a status quót. Az életképességi kategória is feltételezi a megújulást, az innovációt, de ez nem jár együtt piaci részesedés növekedésével, vagy többletmegtakarítással.

Kemény bírálatot kapott ez a felvetés *Buday-Sántha Attila* részéről. *Buday-Sántha* nem tartotta szerencsésnek, hogy cikkemben „...olyan új fogalmak (eltartóképesség, életképesség és versenyképesség) is említésre kerültek, illetve lettek egymással szembe állítva, amelyek önmagukban is külön elemzést igényelnének, és annak következtetéseiben éppen úgy nem lehetne egyetértésre számítani, mint a kisüzem és a nagyüzem körüli vitákban. Ez így nem más, mint a kisüzem és nagyüzem közötti vita más szempontú felélesztése. Lényege az, hogy a fejlett országokban évente a gazdaságok 2-3%-a szűnik meg, valószínű azért, mert nem eltartóképes, nem versenyképes, egyúttal nem életképes." Bajnak tartotta, hogy ha leragadunk ezeknél a fogalmaknál, akkor a lényegről tereljük el a figyelmet, arról a lényegről, amely a magyar mezőgazdaságot olyan helyzetbe hozta, amilyenben ma van. *Buday-Sántha* cikkében egyoldalúan, mintegy „ex-katedra" kijelentette, hogy a kisgazdaság mindig is az egész világon a szegénységet, az elmaradottságot jelentette, amin változtatni csak a fiatal generációk képzésével, új pályára állításával lehetett. Főleg azért, mert a kisgazdaság elsősorban a termeléshez szükséges tőke hiányát jelenti, amelynek következménye a kevés föld (a föld is tőkeelem) és az alacsony eszközellátottság, termelési színvonal (az egyhektáros üvegház nem kisgazdaság, míg a tízhektáros búza, kukorica az). A családi gazdaság pedig a belterjes agrármodellnek az egész család munkaerejére támaszkodó, vegyes szerkezetű, alapvetően a család szükségleteinek a kielégítésére törekvő és felesleget értékesítő gazdaság típusát jelentette, amelynek az alapjai a második világháború utáni műszaki fejlesztésnek és a jövedelemigény növekedésének hatására megszűntek. *Buday-Sántha* cikkében azt hangsúlyozta: „a klasszikus családi gazdasági modellt mindenütt felváltja az 1, esetleg 2 fő munkaerejére támaszkodó vállalkozói típusú gazdálkodás, amely különböző társulási formában ... végzi a termelői tevékenységét".

A vitában többen is kitértek erre a kérdéskörre. *Burgerné* inkább nagyüzempárti, de *Gazdag* is az. *Tanka* ugyanakkor egyértelműen a kisüzem oldalán áll. *Alvincz* is inkább a családi gazdaságokhoz húz, de óvatos, amit két gondolata is bizonyít: „... az agrárpolitikának eldöntendő, hogy milyen mezőgazdasági vállalati rendszer kialakulását tartja hosszú távon is kedvezőnek." Illetve: a családi gazdaságok „... előtérbe helyezése pusztán csak az első Or-

bán-kormány utolsó évére korlátozódott. Másrész *elmaradtak azok az agrárgazdasági, de még inkább agrárszociológiai jellegű kutatások, amelyek révén valamelyest is tisztázni lehetett volna, hogy a termelői oldalról mekkora is a valós igény e vállalkozási, valamint létformát egyaránt megtestesítő mezőgazdasági vállalati forma iránt.*" (Kiemelés K. I.)

Itt említhető *Burgernének* – abszolút liberális nézeteit árnyaló – véleménye: „Helyes lenne, ha az állam – legalábbis részben – a szegénység enyhítésére használná fel az állami földalapot. (...) Az országban rettenetesen nagy a szegénység. *Felértékelődött a mini gazdaságok jelentősége a családok élelmiszer-ellátása szempontjából.* (...) Ha csak akkora földet kapnának az állami földalapból, amely maguk és családjuk élelmezésére elegendő, és művelési eszközökhöz – akármilyen egyszerűekhez – való hozzájutáshoz, továbbá tanácsadással segítenék őket, legalább az éhezéstől megmenekülhetnének." (Kiemelés K. I.)

5. Az iménti gondolatkörrel már el is jutottunk a társas gazdaságok földtulajdoni kérdéseihez. Vitacikkemben úgy ítéltem, a „földszerzésben kívánatosabb a hazai termelők – elsősorban egyéniek és ezután társasok – aktivitása, mint a külföldieké". A magyar gazdák földszerzésének indokai nem kérdőjelezhetők meg. A hazai társas gazdaságok földtulajdonával kapcsolatban azonban többen felvetik, hogy az veszélyezteti a vidéki agrárnépesség földtulajdonát, illetve az egyéni gazdaságok megerősödését. Megítélésem szerint azonban *a társas gazdaságok földtulajdona jobban fenyegeti a spekulánsokat, mint az egyénieket.*

Kérdésként azt is feltettem, hogy csődhelyzetben az egyéni vagy társas tulajdonban védettebb-e a föld? Egyáltalán, van-e valódi igény a társas gazdaságok részéről a földvásárlásra, vagy csak politikai kérdés a földvásárlási szándék hangsúlyozása? Ha megvan a földvételi szándék, van-e erre pénzügyi lehetőség? Lesz-e erre hitel? Megannyi kérdés, amelyekre feleleteket kellene adni, de ezekre a vita során nem kaptam választ!

A hozzászólók többsége nem zárná ki eleve a társas gazdaságokat a földszerzésből. A leghatározottabban *Burgerné Gimes Anna* fogalmazott: „Érthetetlen, hogy a magyar jogrendszer miért akadályozza a tulajdonszerzési tilalommal üzemei jelentős részének, a gazdasági társaságoknak erősödését. Ennek indoka csak szubjektív lehet. A jogalkotók, amikor ezt törvénybe iktatták, nem kedvelték őket. (...) Egyetlen átalakult országban sem tiltják jogi személyek tulajdonszerzését, Magyarország kivételével." *Buday-Sántha Attila* szerint ha az agrárgazdaság, sőt a vidék egészének az az érdeke, hogy nőjön az agrárgazdaság hozzáadott értéke és foglalkoztatása, akkor lehetett volna olyan kompromisszumos megoldást hozni, hogy az ültetvények telepítésébe és intenzív zöldségtermelésbe bevont területek, továbbá számosállatonként egy hektár takarmánytermő területet a gazdasági társaságok megvásárolhatnak. Egy más, fontos összefüggésre világított rá *Orlovits Zsolt*, aki egy, napjaink agrárpolitikai céljaival ellentétes hatásra hívta fel a figyelmet: „*...a magyar jog tilalmazza a társaságok földszerzését. Ez a lépés viszont megnehezítette azt is, hogy a családi-rokoni kapcsolatokon alapuló mezőgazdasági középüzemek jöjjenek létre* hazánkban." (Kiemelés K. I.) Mindezekhez azt is hozzátehetjük, hogy *a jogi személyek teljes tulajdonszerzésének tilalma valószínűleg ellentétes a közösségi joggal* abban az esetben, ha a jogi személy egyébként megfelel a közérdek előmozdítására irányuló szabályozási feltételeknek.

6. A birtokpolitikai viták újabb érzékeny területe a külföldi gazdasági társaságok és magánszemélyek földtulajdonszerzése. A vitacikkben azon a véleményen voltam, hogy „*ha már jön a külföldi, inkább*

az egyéni jöjjön! Az egyáltalán nem baj, hogy hazánkban letelepszik egy-két száz – tehát nem meghatározó arányú – holland vagy dán gazdálkodó, megvesz 50-100 hektárt, 30-50 tehenet és elkezd termelni, adót fizetni, sőt elmagyarosodik gyermekeivel együtt. Még a környezete is profitálhat, ha magasabb termelési kultúrával találkozik. Az azonban egyáltalán *nem érdeke az országnak, hogy külföldi gazdasági társaságok, befektetési és nyugdíjalapok* – külföldön élő tulajdonosok! – *spekulatív céllal vegyenek meg nagyobb területeket*. Ezek egyáltalán nem lesznek empátiával Magyarország iránt, nem lesznek tekintettel a magyar vidék érdekeire, környezetére és társadalmára".

Ezzel a kérdéssel kapcsolatban élénk eszmecsere bontakozott ki a vitában. *Buday-Sántha* egyetértett velem abban, hogy Magyarország számára nem a néhány tucat vagy száz betelepülő gazda jelenti a veszélyt, hanem az, ha külföldi székhelyű cégek, vagy a határon áttraktorozó tulajdonosok azt a jövedelemszerzés színterének tekintik. Ennél megengedőbben fogalmazott *Kurucz Adrienn*. Véleménye szerint a fő kérdés nem az, vehetnek-e a külföldiek termőföldet, hanem az, milyen feltételrendszerrel lehet egyrészt megakadályozni a spekulánsok beáramlását, másrészt ösztönözni a magyar gazdálkodók földszerzését. Úgy ítélte meg, a földpiac megnyitása mintegy 1000 milliárd forintot hozhatna az ágazatba, hatalmas lökést adhatna az innovációnak, és ugrásszerűen javíthatna az agrárágazatból élők helyzetén.

A külföldi befektetőkkel szemben *Burgerné* volt a legelnézőbb: „A magyarországi földpiac liberalizációja mellett számos érv szól. Ilyen elsősorban, hogy a belföldi piacot kellene mielőbb szabaddá tenni, azaz a földvásárlási és tulajdoni korlátozásokat megszüntetni az erőteljesebb mezőgazdasági fejlődés érdekében. A külföldiek földvásárlási tilalmának megszüntetését nemcsak az EU szabad áru,- személy- és tőkeforgalomra vonatkozó irányelvei és jogszabályai követelik meg, hanem a kapitalizmus szabad áruforgalomra, vagyontárgyak és szolgáltatások forgalmára vonatkozó piaci törvényei is. Az újonnan belépett országok többsége már számottevően oldotta, illetőleg teljesen megszüntette a föld szabad forgalmára vonatkozó korlátozásokat. Mindezek ellenére a magyar kormány kérvényezni kívánja (*azóta kérvényezte, sőt meg is kapta K. I.*), hogy az EU további három évvel hosszabbítsa meg a szabad földpiac hétéves moratóriumát."

Csete László–Barcza Gabriella, Nagy Frigyes és Alvincz József ezzel szemben a külföldiek földvásárlásának korlátozását tartotta a célszerűbb megoldásnak. *Csete és Barcza a pillanatnyi helyzetben a külföldi földvásárlás*t „*veszélyes*nek" ítélte. Mint írták: „A külföldi spekulatív célú földvásárlások megakadályozása, valamint a termőföld döntő hányadának magyar tulajdonban tartása elsődleges, de *megszabott feltételek mellett teret lehetne nyitni a külföldi földvásárlásnak, elővásárlási jog érvényesítése, előzetes hatósági engedélyezés, üzemszabályozás mellett, meghatározott méretekben.*" (Kiemelés K. I.) *Nagy* arra hívta fel a figyelmet, hogy az EU többi tagországának érdekei fűződnek ahhoz, hogy állampolgárai más országokban földet vásárolhassanak. Földhiányban szenved például Hollandia és Dánia. Az ottani gazdák előszeretettel költöznének keletebbre, ahol olcsóbb a föld és alacsonyabb a bérleti díj. Azt ajánlotta, hogy „a mintegy 500 ezer hektár *állami földterületet*, amelyet jelenleg bérben művelnek, *célszerű lenne még a moratórium lejárta előtt magyar gazdálkodók tulajdonába adni*. (…) A befolyt vételárból további területek megvásárlása és tovább eladása lenne lehetséges." (Kiemelés K. I.) Ugyancsak a birtokrendezés költségeire keresett forrást *Alvincz*, amikor azt írta: „A külföldiekre és a hazai jogi személyekre vonat-

kozó földvásárlási tilalom meghosszabbítása mellett *a birtokrendezés céljából indokolt támogatást kérni az EU-tól…*".

7. A vita legélesebben a birtokpolitika jogi környezetét illetően bontakozott ki, holott ebben a kérdésben a vitaindító cikk csak arra kívánta felhívni a figyelmet, hogy *a birtokpolitikai jogi mozgástér rendkívül korlátozott*. Lehetőségeinket a közösségi jognak a tőke szabad áramlására vonatkozó rendelkezései határozzák meg. Ennek keretében semmi olyan jogszabály nem alkalmazható, amely diszkriminatív, megkülönböztető saját és más tagállamok polgáraira nézve. Irodalmi véleményre hivatkozva felvetettem, hogy *az Unió jogrendjébe illeszthető, hogy egy tagállam a saját jogi hagyománya alapján építse fel földjogi rendszerét és nehezítse egy másik tagország polgárainak vagy gazdasági társaságainak termőföldvásárlását*. Ez a jogszabály azonban csak akkor egyeztethető össze a közösségi joggal, *ha a korlátozás közérdekkel indokolható*. Ilyen közérdek lehet a vidéki népesség megtartása, a táj megőrzése, életképes gazdaságok létrejötte, mezőgazdasági termelés fenntartása, mezőgazdasági termelők életkörülményeinek javítása, egyéb szociális célok.

A *Tanka Endre* és *Korom Ágoston* között zajló vita azonban jelentősen kibővítette ezt a kérdéskört, és a közösségi jog „elsőbbségi doktrínájával" és közvetlen alkalmazhatóságával kapcsolatban teljesedett ki. Emellett *Korom Tanka* több olyan korábbi megállapítását is opponálta, amelyek nem a „**gazdálkodás**" hasábjain zajló vita keretei között fogalmazódtak meg. (Ez utóbbiakkal az összefoglalóban nem kívánok foglalkozni.)

Tanka okfejtésének lényegét korábban már ismertettem. *Korom* azonban bírálja *Tanka* megállapításait, és szerinte „ha egy szerző nem ért egyet a jelenlegi integrációval, akkor … nem az integráció működését biztosító eszközt – jelen esetben a közösségi jog elsőbbségi doktrínáját és közvetlen alkalmazhatóságát –, hanem magát az integráció jellegét, Magyarország belépését, esetleg az integráció gazdasági túlsúlyát kellene kritizálnia." *Korom* azt hangsúlyozta, hogy az alapelv szerint a tőke szabad áramlásának minden korlátozása tilos, de a birtokpolitikában bizonyos feltételek esetén megengedett a korlátozás, különös tekintettel a Római Szerződés a mezőgazdasági termelők életminőségének elősegítésére vonatkozó rendelkezése alapján. Ezek azonban nem lehetnek olyan „lelemények", mint például a magyar nyelv elsajátításának kötelezővé tétele. Ezeket az Európai Bíróság nem minősíti közérdeknek, és így nem tekinti legitimnek.

Tanka (2010/b) válaszcikkében álvitának, félrevezető rögeszmének, szakmailag dilettánsnak és politikailag veszélyesnek minősítette *Korom* hozzászólását. Felrótta, hogy *Korom* az Európai Közösségek Bírósága néhány (irreleváns, nem idevágó) eseti döntéséből vezeti le az EU-12 tagállamainak a földre irányadó jogalapját. Határozottan leszögezte, az EU-15, másfelől az EU-12 tagjainak földjogi státusát ma két, lényegében eltérő közösségi joganyag szabályozza, amelyben az előbbieknek korlátozott szuverenitást enged, míg utóbbiaktól a szuverenitást egészében elvonja. Kifejti, hogy – *Korom* álláspontjával ellentétben – a Közös Agrárpolitika egyben közösségi birtokpolitika is. *Tanka Endre* végül határozottan visszautasította, hogy *Korom Ágoston* az ő közösségi jogi bírálatát uniós belépésünk kritikájaként, illetve az onnan való kilépés szorgalmazásaként értékeli. Kiemelte, hogy a közösségi jogban az általános egyenlőség, a jogegyenlőség alapjog, amely az integráció legfőbb, demokratikus jogi pillére. Ezt egyetlen tagállam és uniós polgár sem adhatja fel, mert éppen ennek az érvényesüléséért kiteljesedő közéleti küzdelem jelenti az EU valós demokráciáját.

8. A birtokpolitikában – elvileg – alkalmazható korlátozó tényezőknek álla-

mi eszköztárából kiemelhető a termőföldek tulajdonjog-átruházásának előzetes közigazgatási engedélyhez való kötése, a helyben lakási kötelezettség, a termőföldek vásárlására vonatkozó térmértéki korlátozások, a saját művelésre vonatkozó kötelezettség, az agrárvégzettség kötelezővé tétele.

A vitában többen is érintették ezt a korlátozó eszközrendszert. Közülük *Orlovits Zsolt* közelítette meg legátfogóbban a kérdéskört. Magyarország csatlakozási szerződésében „olvasható egy súlyosítási tilalmat kimondó előírás is. Ennek értelmében *»valamely tagállam állampolgára, illetve egy másik tagállam jogszabályai szerint létrehozott jogi személy a mezőgazdasági földterület megszerzése vonatkozásában nem részesíthető kedvezőtlenebb bánásmódban, mint amilyenben a csatlakozási szerződés aláírása napján részesült«*. E szabály értelmezése vitatott. Az azonban tény, hogy 2004. május 1-jén a termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény (Tft.) csak a jogi személyek földtulajdon-szerzési tilalmát, illetve mennyiségi korlátozásokat tartalmazott, de nem írt elő a termőföld tulajdonszerzésére nézve egyéb közigazgatási korlátozást (pl. helyben lakás, szakirányú iskolai végzettség). Ha tehát hazánk azt az egyszerűnek tűnő utat választaná, hogy az uniós állampolgárok részleges földvásárlási monopóliumának lejártát megelőzően a Tft.-t igazgatási jellegű korlátozásokkal egészítené ki, a szigorúbb jogértelmezés szerint csak idő kérdése, hogy az Európai Bíróság egy ilyen tárgyú beadvány nyomán lefolytatott eljárást követően ítéletében ne kötelezze Magyarországot a csatlakozási szerződés aláírásának napján érvényes feltételrendszer visszaállítására. A megengedőbb értelmezés viszont azzal érvel, hogy az igazgatási jellegű korlátozások utólagos, de állampolgárságtól függetlenül érvényesülő bevezetése csak a magyar állampolgárok számára jelentene kedvezőtlenebb helyzetet, más tagállami állampolgárok számára nem, mivel azok a belépésünkkor hatályos Tft. szerint eleve ki voltak zárva a termőföld tulajdonjogának megszerzéséből. … Úgy tűnik, ilyen megoldást jelenthet az üzemszabályozás bevezetése, amely ágazati modellváltást eredményezne, így a tulajdonlás kérdéseiről a hangsúly sokkal inkább a birtoklás és a használat irányába helyeződne át, de közvetett módon a tulajdonszerzésre nézve is korlátozásokat jelentene."

9. Ezzel eljutottunk *az üzemszabályozás kérdéséhez, amelyben a vita résztvevői között a legnagyobb egyetértés mutatkozott, legalábbis az elvi bevezetését illetően*. Az üzemszabályozás szükségességét a hazai szakirodalomban többen is felvetették az elmúlt évtized közepén. Ezek alapján írtam vitacikkemben, hogy az EU joggyakorlatával való ütközés nélkül – tehát hogy az állam nem korlátozza a föld tulajdoni és használati forgalmát – a kedvezményezett gazdasági csoportok érdekeit üzemszabályozással lehet védeni, a mezőgazdasági üzem bizonyos jellemzőit rendeletben kell szabályozni. Ez utóbbiak közt szerepel az egyes tevékenységi körökbe tartozó gazdaságok maximális és minimális földlekötése, továbbá az a megkötés, hogy bármely üzemben tartó – tőkeerejétől függetlenül – csak egyetlen gazdaságot létesíthet.

Tanka Endre (2010/a) – aki a hazai szakirodalomban az elsők közt vetette fel ezt a kérdést – a mostani vita keretében írt cikkében is szükségesnek ítélte az üzemszabályozást, de annak kiemelt céljának tekinti – és ebben közel sem volt egység a vita résztvevői között – a földalap közérdekű újraelosztását. A következőképpen fogalmazott: „a mezőgazdasági üzemszabályozásnak a nagybirtokrendszer lebontásával a földhasználó saját munkáján alapuló kis- és középüzem megszilárdulását, a föld eltartóképességének növelését kell szolgálnia". Véleménye szerint a jog csak

annak a regisztrált üzemnek biztosítson (uniós és nemzeti kiegészítő) agrártámogatást, amely teljesíti az üzemszabályozási törvény kötelezettségeit.

Orlovits szerint *az üzemszabályozás magyarországi bevezetésével olyan hatósági ellenőrzési rendszer kiépítésére nyílna lehetőség, amelyen keresztül hazánk a Római Szerződésben rögzített alapelvek* (állampolgárságon alapuló diszkrimináció tilalma, tőkeáramlás és letelepedés szabadsága) *megsértése nélkül is képes lehet megoldani a birtokpolitika nemzeti karakterét*. Az új szabályozási modellen keresztül a birtokaprózódás mérséklődése is elérhető az agrárüzem mint dologösszesség egy egységben történő öröklésével anélkül, hogy csorbulna az örökhagyó üzeme feletti szabad rendelkezési joga.

Orlovits azt is kifejtette, hogy a jelentősebb agrárpotenciállal rendelkező tagországok (pl. Németország, Franciaország, Dánia) az üzemszabályozás elveit követik, ebből a szempontból is indokolt lehet magyarországi bevezetése. Ugyanakkor *ez a modell számos szempontból idegen a mezőgazdasági termelésben részt vevők körében kialakult szemléletmódtól, tehát csak megfelelő átmenettel valósítható meg*. Az üzemszabályozás modelljében az agrárüzem dologi jellegű erőforrásai alkotják az agrárüzem mint fogalmi egység egészét. Ahhoz, hogy egy dologösszesség fogalmi egységgé váljon, szükséges az agrárüzem hatósági nyilvántartásba vétele, mégpedig az üzemhez tartozó termelési tényezők tételes (leltárszerű) felsorolásával együtt. Fontos előírás az is, hogy az agrárüzemnek életképesnek kell lennie, tehát el kell érnie egy jogszabályban foglalt minimális termelési méretet. Az üzemi leltárba felvett termelési tényezők önállóan már nem, vagy csak igen korlátozottan, illetve hatósági jóváhagyással lesznek forgalomképesek, tehát az üzem részeiben nem ruházható át, egyes vagyontárgyak önállóan nem értékesíthetők, nem örökölhetők. Eladható, illetve bérbe adható viszont az agrárüzem egésze, tehát a termőföld és a leltárba vett eszközök együttese.

Orlovits szerint az üzemszabályozás bevezetésével válik igazán érthetővé a sokat emlegetett francia birtokszabályozás lényege. Ennek értelmében *a termőföld tulajdonjogának megszerzése sem állampolgári, sem mennyiségi szempontok szerint nem korlátozott, de egyes birtokpolitikai célok az üzemszabályozáson, az üzemi méretek korlátozásán és a szigorú hatósági engedélyezési rendszeren keresztül mégis érvényesíthetők*.

Ugyancsak az üzemszabályozás bevezetése mellett érvelt *Alvincz József*. Ugyanígy gondolkodott *Csete László és Barcza Gabriella* is, ők azonban előbb megadnák az üzem jogszabályi meghatározását, amelynek során a valóságos helyzetet tekintenék a kiindulópontnak: az „ajánlott üzemszabályozás, amit meglepő módon többször úgy javasolnak, hogy nem gondolnak az alapot képező üzem jogi szabályozására, holott a kettő elválaszthatatlan. (…) Az üzem lehet családi és vállalkozói, lehet kicsi, közepes és nagy, érje el az életvagy versenyképes méretet. (…) A családi és a vállalkozói üzem megkülönböztetésében pedig az a lényeg, hogy míg a családiban zömmel a család látja el a feladatokat, nem válik el élesen a háztartás és a termelőüzem, életvitelszerűen foglalkoznak a mezőgazdasággal, a családi költségek, kiadások levonása után minél nagyobb maradékban, a bruttó jövedelemben érdekeltek, addig a vállalkozó befektetésként foglalkozik a mezőgazdasági tevékenységgel, s három címen is nyereséget kíván realizálni: munkája, befektetett tőkéje és kockázata után."

Mint látható, az üzemszabályozás esetében is az ördög a részletekben van elrejtve. Az igazi gondot, *a kiélezett vitát az üzemszabályozással kapcsolatban a minimális és a maximális földlekötés meghatározása jelentheti*. Vitaindító cikkem, illetve

Orlovits javaslata is *alsó üzemméretként az életképességi küszöb*öt definiálja. Már csak az a kérdés, mekkora ökonómiai méretegységű üzemet tekinthetünk életképesnek? Ez számítás és megegyezés kérdése, de megítélésem szerint ez jelentősen – mintegy két-háromszorosan – meghaladja a jelenleg a pályázatos támogatásoknál küszöbértékként kezelt 4 EUME-t. Még több a gond a felső érték számszerűsítésével. Ennek alternatív meghatározására a vita során még csak kísérlet sem történt. Így kénytelen vagyok megmaradni annál a lehetőségnél, amelyet vitaindító cikkemben felvillantottam: *„…a felső üzemméret határt ott kellene meghatározni, ahol a méretnövekedés versenyképességi indokai megszűnnek, és a vagyonfelhalmozás válik elsődlegessé.* Ez a határpont egzaktul nehezen kijelölhető, de a tesztüzemi adatok alapján számításokat lehet végezni, így kalkulálható."

Továbbra is vallom azonban, hogy az üzemszabályozás birtokstruktúrát átrendező hatását – a konszenzusos megállapodás reményének fenntartása érdekében – korlátok között kellene tartani. *A birtokméret felső határát meghaladó, társas vagy egyéni vállalkozásokat nem szabadna revolúcióval fenyegetni.* Mentességet kaphatnának a rendelkezés hatálya alól úgy, hogy csak megfelelően hosszú türelmi idő után kelljen megfelelniük a kritériumoknak, vagy úgy, hogy földjeiket is megvásárolhatják, de további méretnövelésre már nincs lehetőségük.

10. Az *elővásárlási jogosultság* kérdése *nem* kapott teret a vitában. Ez is igazolja azokat a kutatási eredményeket, hogy az elővásárlási jogosultság közel sem olyan *központi kérdés*, mint azt a politika általában sejteti.

Nem kapott bírálatot – tehát vélhetőleg helytálló – az a megállapítás, hogy *szabályozása több kívánnivalót hagy maga után*, sőt a törvényalkotók eredeti szándékaival sem mindenben harmonizál. Legnagyobb hibája, hogy kaput nyit a befektetési célú földvásárlás előtt, így sok olyan ember juthat földhöz, akik megfelelő tőkével és kapcsolati rendszerrel bírnak, de gazdálkodást nem folytatnak. Emellett több olyan példa is fellelhető, amikor a szabályozás kiskapuit használták ki az eladók és a vásárlók.

11. A birtokpolitika újraszabályozásának keretében hozzá kellene nyúlni a hatályos örökösödési szabályokhoz is, mivel – mint *Nagy Frigyes* is megállapította a vita során – *a magyar jog sajnos minden további nélkül tudomásul veszi a nadrágszíjparcellák örökösödés révén történő aprózódását* – és ez ront a helyzeten. Így kuszább és nehezen szabályozható földbérleti és földértékesítési viszonyok alakulnak ki. A vitaindító cikkben leírtam, indokolt lenne az örökösödési jogszabály módosítása abban az értelemben, hogy *a földtulajdont csak egy örökös, mégpedig – lehetőleg – a mezőgazdasági szakmai felkészültséggel rendelkező, és a gazdálkodást élethivatásszerűen folytató örökölhesse.*

Hasonló módon gondolkodott *Buday-Sántha* is, amikor felvetette: „…szabályozni lehetett volna az örökösödés kérdését, hogy az ne eredményezze a termőföldek további elaprózódását, a parcellák további felosztását azzal, hogy kimondja, az ültetvényterületek 1 hektár alatt, az egyéb mezőgazdasági területek pedig 10 hektár alatt tovább nem oszthatók, és ezzel kikényszeríti, hogy az örökösök egymás javára lemondjanak a területről, vagy közösen értékesítsék azt."

Orlovits azonban felhívta a figyelmet arra, hogy az örökhagyónak a saját tulajdona felett alkotmányosan védett szabad rendelkezési joga van, mely vélhetően sérelmet szenvedne, ha saját agrárhagyatékát végrendeleti úton nem hagyhatná az általa kijelölt személyre, vagy nem utalhatná akár több leszármazottjának természetben felosztott vagy közös tulajdo-

nába. Mint írja: „Más lenne a helyzet *az üzemszabályozás bevezetése esetén, mert ekkor az agrárüzem mint dologösszesség csak együtt volna örökölhető*, de itt sem zárható ki, hogy az üzemet több leszármazó közösen örökölje. Ez utóbbi esetben az üzem egységét csak hatósági engedéllyel, az életképesség bizonyításával lehetne megbontani."

12. A rendszerváltás után időről időre felmerült a *tagosítás* gondolata, részletes kidolgozására azonban nem került sor. A hatályos földtörvény a birtokrendezés eszközeként az önkéntes földcserét jelöli meg, de itt gondot jelent, hogy a szükséges birtokösszevonásokat – egyéb ösztönzés híján – önkéntes alapon nem lehet megoldani, illetve csak nagyon hosszú idő alatt. Ugyanígy látta ezt a vita során *Alvincz* is. Számára egyértelmű a jelenlegi birtokviszonyokból adódó birtokrendezés szükségessége, de az *önkéntes földcserékre épülő módszer*, ami *állami segédlet* – kellő politikai szándék, valamint a szakminisztérium hathatós közreműködése – *nélkül nem valósulhat meg*.

Buday-Sántha szerint viszont nem lehet azon csodálkozni, hogy racionalitása ellenére senki sem vállalkozott *egy felülről irányított földrendezés* végrehajtására, mert az jelenleg alig kezelhető, milliónyi *érdekkonfliktussal járna*, és könnyen ellenállásba ütközne. Az érdekkonfliktusokra *Alvincz* is említ példát, amikor azt írja: „Az is nyilvánvaló azonban a családi gazdaságok megerősödését és elterjedését kívánatosnak tartók számára, hogy e folyamattal szemben a nagyobb területen gazdálkodók – nagyobbrészt politikai hovatartozástól függetlenül – ellenérdekeltek. Ők ugyanis a földhasználatukon keresztül a maguk számára már jelenleg is de facto megvalósítják a birtokrendezést, így arra nekik a jövőt illetően nincs szükségük. Annál is inkább nem, mivel az életképes birtoktestek kialakítása esetében megnőne a föld ára, amely egyben a fölbérleti díjak növekedését is maga után vonná. Ez pedig nem volna kedvező a számukra."

Nagy Frigyes szerint a megoldásra csak halvány elképzelések vannak. Ilyen például a földalapok létrehozása egy-egy településen, ahol *a nadrágszíjparcellák felvásárlásával versenyképes birtokokat lehetne létrehozni* értékesítési célból, és a gazdaságtalan méretű elaprózott területeket „ki lehetne vezetni" a mezőgazdasági termelésből.

Továbbra is vallom, hogy bizonytalan jövőre nem lehet alapozni a birtokrendezési törekvéseket. Ezért a földtörvénynek a birtokkoncentrációt is ösztönöznie kellene, amelyet *a földcserék intézményes rendszere* segítene elő. Itt többen az adminisztratív (kényszer-) eszközök igénybevételét is elfogadhatónak tartanák. Ugyanakkor a törvényi kényszer számtalan megoldatlan problémát vetne fel, és komoly (részben politikai) vitákat okozna. Ezért a drasztikus megoldás helyett a *tagosítási folyamat felgyorsításához az állami pénzügyi eszközökkel ösztönzött* (költségek jelentős hányadának átvállalása), *programos, de önkéntes alapon működő birtokrendezési célú cserék indokoltak*.

13. A földpiac és a földbérleti rendszer működésében jelentős problémákat okoz *a részarány-tulajdon*. *Orlovits* is azt a véleményt képviselte, hogy e tulajdoni forma *felszámolása a jelenlegi rendelkezésekkel nem lehetséges*. Szerinte jogalkotói mulasztás áll fenn a kérdés világos és egyértelmű rendezése terén. A részarány-tulajdonból adódó gondok lényegét az jelenti, hogy ha az egy tagban lévő, a tulajdonosokra egyenként ki nem mért föld bérbeadásáról, értékesítéséről nem tudnak megegyezni, akár egy – néhány tized százalékkal bíró – részarány-tulajdonos is meghiúsíthatja a szerződést. Megoldásként a részarány-tulajdon kimérésének támogatása helyett a vitaindító cikkben azt javasoltam, hogy *azokat a tulajdonostárs földvásárlókat célszerű támogatni, akik*

meg akarják venni a szomszédjuk földjét, így elősegítve a koncentrációt.

Más megoldást támogatott *Tanka Endre (2010/a).* Véleménye szerint *„…a részarány-tulajdonú földekből* – amelyek birtokához tulajdonosaik 20 éve nem juthatnak életfeltételeik megváltozása miatt, pedig már lemondtak a föld személyes műveléséről – az államnak piaci áron kell felvásárolnia, majd birtokrendezéssel tagosítania kell az e célra felkínált földeket, amelyek szintén az *el nem idegeníthető állami földalapba* kerülnek." Mindezt arra a nézetére alapozta, hogy „az új történelmi helyzetben azt az alapelvet kell érvényesíteni, hogy »az állam a legjobb földtulajdonos«. (…) ez a tulajdoni forma juttathat földbirtokot (nem tulajdon, hanem használat jogcímén) a gazdálkodóknak (a közfunkciók teljesítéséhez) kötött célvagyonként". *Korom Ágoston* azonban nem értett egyet *Tanka Endre* etatizmusával, és igen kártékonynak ítélte azokat a javaslatokat, melyek a termőföld nemzeti tulajdonban való megtartását célozzák. Az Európai Bíróság joggyakorlatára hivatkozott, amely alapján más tagállamok polgárai részére is lehetővé kell tenni az állami földek esetleges megvásárlását vagy haszonbérletét. Ezen kívül nem is tartható egy polgári demokratikus földreform szempontjából ideális helyzetnek az állami tulajdon magas aránya.

Nagy Frigyes a termelőszövetkezetek privatizációja során létrejött „hungarikum"-nak nevezte a részarány-tulajdont. Javaslata szerint „a jelenlegi kormány abszolút többsége birtokában gordiuszi módon oldhatná meg ez utóbbi áldatlan és tűrhetetlen formációt. *Ezeket a területeket* – tetszik, nem tetszik – *ki kell sajátítani, és a gazdáknak bérletre vagy eladásra rendelkezésre bocsátani*." (Kiemelés K. I.) Bár nem ennyire egyértelműen, de *Buday-Sántha* is úgy ítélte meg, a ki nem mért részarány-tulajdonok esetében, a hatékonyság érdekében, az egyénivel szemben a többségi elvet kellene érvényesíteni.

Orlovits Zsolt a megoldást keresve arra hivatkozott, hogy a magyar jog korábban ismerte a közbirtokosság fogalmát, a „tulajdonosok közgyűlése" kifejezést, és a döntéshozatalt tulajdoni hányad szerinti kétharmados szavazatarányhoz kötötte. Álláspontja szerint a részarány-tulajdonban lévő, kényszerközösségen alapuló földek feletti rendelkezés a jelenleginél hatékonyabb, a társasházak működéséhez hasonló, de a termőföld jellegéből fakadó sajátosságokat is figyelembe vevő, intézményesített formát igényelne.

14. *Buday-Sántha* szerint *a hazai mezőgazdaság versenyképességének egyik legfőbb gátja a bérleti rendszer szélsőségesen magas aránya és nem kellő szabályozottsága.* Szerinte ez részben annak a következménye, hogy a gazdasági társaságok nem rendelkezhetnek saját földtulajdonnal, ami bizonytalanná teszi a fejlesztéseket, és évi 1000 milliárd forintnál nagyobb forrást von ki az ágazatból.

Kétségtelen tény, hogy Magyarországon a földbérlet aránya jelentősen meghaladja az EU-15-ök átlagát, és növekvő tendenciájú. Emellett a bérleti díjak is irreálisan emelkednek. Gondot okoz a bérletek rövid időtartama is. A maximális 20 éves bérleti lehetőséget a gazdálkodók szinte egyáltalán nem tudják érvényesíteni, holott a hosszú távú bérlet védené leginkább az érdekeiket. A területalapú támogatások miatt sokan minimumra igyekeznek szorítani földjük bérbeadásának idejét. Emiatt *indokolt lenne a minimális bérleti idő bevezetése.*

Orlovits szerint ez több uniós tagállamban is alkalmazott szabályozási modell, amikor *a haszonbérleti szerződést határozott időtartamra, és legalább 7-9 évre lehet csak megkötni*, illetőleg a haszonbérlőnek a szerződés lejártát követően egyoldalú nyilatkozattal érvényesíthető egyszeri szerződéshosszabbítást is engedélyeznek. Az ilyen szabályozást alkalmazó országokban azonban alternatív konstrukciók is léteznek, mint például *az „évről évre bérlet"*, mely *fogalmilag nem haszon-*

bérlet, de termőföldre érvényesen köthető szerződési alakzat. Ennek az az értelme, hogy vannak olyan élethelyzetek, amikor a termőföldet a tulajdonosa csak rövidebb, de előre tervezhető ideig nem tudja maga megművelni. Az ilyen éves bérletek azonban csak korlátozott számban (3-5 alkalommal) újíthatók meg.

15. A vitában *Nagy Frigyes* foglalta össze legjobban *a földpiac állami szabályozásának Magyarország számára hasznosítható külföldi példái*t. Eszerint:

- Ausztriában fontosnak tartják az átláthatóságot, azt, hogy a földvásárlás ne spekulatív céllal történhessen. A helyi hatóságoknak, elsősorban az agrárkamaráknak beleszólásuk van a földvásárlásba.
- Dániában is fontos szerep jut a helyi közösségeknek a földértékesítés és -vásárlás engedélyezésében.
- Németországban bizonyos méret felett az államnak kell felajánlani a területet, és az állam értékesíti a helyi gazdálkodóknak.
- Franciaországban egy meghatározott birtoknagyság feletti területet a tulajdonos köteles a kamara és a hitelintézetek közreműködésével bérbe adni.
- Az Egyesült Királyságban gyakorlatilag nincs korlátozás a földforgalomban.

Biró Szabolcs szerint a földpiac állami szabályozásának, a birtokpolitika preferenciáinak és eszközeinek területén *példa lehet számunkra a szigorú hatósági engedélyezési eljárásokon alapuló francia modell*. Ennek keretében *Franciaországban a haszonbérlő személye, a haszonbérlet díja és a haszonbérelt terület is korlátozott. Ezek mellett a minimális bérleti időtartamot is meghatározzák, ami alapesetben 9 év. Emellett a szabályozás alapja a hatósági engedélyezés rendszerén alapuló üzemszabályozás és az üzem egyben tartása érdekében a francia jog szerint bíróság adja az örökös tulajdonába az üzemet.*

Korom Ágoston is hasonló álláspontot képviselt. Véleménye szerint *az előzetes hatósági engedélyezési eljárás hatékony, célravezető és költségkímélő*, ennek során a hatóság csak akkor járul hozzá a termőföld eladásához, ha életképes kis- és közepes birtok jön létre, esetleg közérdekből árszabályozást vezet be, valamint a pályáztatásban a hatóság választaná ki a legalkalmasabb pályázót. Az állam elővásárlási jogát csak abban az esetben tartotta célravezetőnek és alkalmazandónak, ha a hatóság döntése alapján egy pályázó sem felel meg a kritériumoknak.

Nagy Frigyes olyan fontos ellentmondásra is utalt, amit *figyelmen kívül szoktak hagyni*. Nevezetesen annak *a földtulajdonosnak az érdekét*, aki valamilyen oknál fogva el akarja adni a birtokát. Sok tulajdonosnak elemi érdeke, hogy megszabaduljon a kisebb tábláktól, különösen, ha a sokszor bizonytalan bérleti díj helyett egy összegben lenne szüksége pénzre. A piacgazdaságban nehezen magyarázható – írja *Nagy* –, hogy ne annak adja el, aki a legtöbbet adja érte. Ez elemi jogot sért, és ellentétben van a magántulajdon alkotmányos védelmével. Jogosan követelheti, hogy ha az állam nem engedi annak eladni, aki a legtöbbet adja érte, a különbözetet az államkassza, vagyis az adófizetők térítsék meg neki. Ez is egy érv, amelyet nem árt figyelembe venni. Egyben bizonyíték arra, hogy rendkívül érzékeny területről van szó.

16. A vitában felmerültek olyan kérdések is, amelyeket az indító cikkben magam nem érintettem. *Tanka (2010/a)* vetette fel például a zsebszerződések kérdését. Alkotmányos követelményként említette, hogy *a jogállam a 20 éve folyó földszerződésekből csak azokat ismerje el magántulajdonnak, amelyek érvényes jogcímen alapulnak*. Ezért *meg kell akadályoznia, hogy a Földtörvényt* 1994. VII. 27. óta *kijátszó zsebszerződések jogosultjai telekkönyvi földtulajdonhoz jussanak*.

17. Ugyancsak *Tanka (2010/a)* vetette fel a művelésből való kivonás, a földvédelem kérdését: „Az új földvédelmi stratégiának *meg kell tiltania a termőföld művelésből való végleges kivonását*, amelyre csak

szűk kivételként … kizárólag közérdekből kerülhet sor. A *földvédelmi járulék és a bírságolás mértékét* úgy kell meghatározni …, hogy hatékony visszatartó eszköz legyen a termőföld más célú felhasználásával szemben."

Burgerné azonban sokkal megengedőbb. Véleménye szerint *Tanka* állítása azt jelenti, hogy „le kell állítani az ország mezőgazdaságon kívüli fejlődését". Hangsúlyozta, hogy tévesek azok az érvek, amelyek a termőföld szűkösségét hangsúlyozzák: „Ez igaz lehet Csádban és Malawiban, ahol az ország nagy része sivatag, de nem igaz a mai Magyarországon."

Azt gondolom, a termőföld védelme jogos igény hazánkban is, de ezt úgy indokolt felvetni, hogy *a minőségi földek védelmét kellene a célkeresztbe állítani*. Azt valóban el kellene kerülni, hogy 30-40 aranykoronás földeken épüljenek bevásárlóközpontok, ipari parkok. *A földvédelmi járuléknak prohibitív módon kellene szankcionálnia a magas termőképességű földek termelésből való kivonását.*

18. A földadóra *Buday-Sántha Attila*, valamint *Csete László és Barcza Gabriella* is kitért a vitában. *Buday-Sántha* szerint célszerű lenne a mezőgazdaság adóalapjának szinte kizárólag a termőföldet tekinteni, míg a pótlólagos ráfordításokkal létrehozott tevékenységek (állattenyésztés, ültetvények stb.) hozamát figyelmen kívül hagyni. *Ha a földadó beszedését a helyi önkormányzatokra bíznák, és annak egésze, vagy jelentős része a helyi költségvetést gazdagítaná, akkor az önkormányzatok rövid időn belül tisztáznák területeik földtulajdoni és -használati viszonyait*, és a rendszer kikényszerítené, hogy a földterületek halmozása helyett a földhasználat színvonala kapjon nagyobb hangsúlyt, felszínre kerüljenek a spekulációs célú földvásárlással és a külföldiek illegális földszerzésével kapcsolatos anomáliák is.

Csete és Barcza is megfontolandónak tartotta a jelenlegi adórendszert egyszerűen eltörölni és bevezetni újra a *földadót, amihez nemcsak a föld termőképessége, hanem minőségének megőrzésére és észszerű hasznosítására ösztönző, valamint szankcionáló elemek is köthetők*. A földadó mellett a forgalmi adó fokozatos csökkentése is segítené az állapotok rendezését. *A földadó bevezetése és az áfa csökkentése feleslegessé tenné a bevételek eltitkolásához köthető érdekeket*, arról nem is szólva, hogy ez sokat lendítene a helyi kistermelésen, s nem folytatódna a szürkítés-feketítés.

19. A birtokpolitikai koncepció kidolgozása igazgatásszervezeti kérdéseket is felvet. Már a vitaindító cikkemben magam is említettem, hogy *akár a tagosításba, akár a részarány-tulajdonok rendezésébe, akár az üzemszabályozásba csak magas szintű felkészültséggel rendelkező szervezettel lehet belekezdeni.* Emellett jól kidolgozott programtervek és azok megfelelő kommunikálása, valamint a szükséges források maradéktalan rendelkezésre állása is szükséges.

Orlovits a vitában *az üzemszabályozás igazgatásszervezeti oldaláról* közelítette meg ezt a kérdést: „A magyar szabályozás a földforgalommal összefüggő feladatok zömét egy regisztratív szervezethez, a földhivatalokhoz sorolta. Mivel a földhivatalok hagyományos értelemben vett feladatköre nyilvántartások vezetésére korlátozódik, tevékenységétől idegen volna az üzemszabályozás bevezetését követően, vagy akár attól függetlenül is az előzetes engedélyezési, jóváhagyási, illetőleg szakmai ellenőrzési jogkörök oda történő telepítése. Ezzel egyidejűleg felszámolhatóvá válna a földhasználati viszonyok jelenlegi regisztrációs rendszere, a földhasználati nyilvántartás… Annak kiválasztása már alapvetően politikai kérdés, mely szerv lássa el a hatósági engedélyezési feladatokat. A hatósági kontrollt elvileg gyakorolhatja egy dekoncentrált államigazgatási szerv (mint pl. az MgSzH megyei földművelésügyi igazgatóságai), vagy egy koncentrált, de kellő számú kirendeltséggel rendelkező államigazgatási szerv, melyre az MVH jelenti a hazai példát." *Orlovits*

véleménye szerint inkább az *MgSzH* szervezete tűnik a megfelelőbbnek. Dönthet azonban úgy is a jogalkotó, hogy a hatósági kontroll szerepét egy decentralizált, tehát nem államközpontú szervre bízza. Ilyen lehet az *Agrárkamara mint köztestület*. Egy másik lehetőség a helyi (megyei) önkormányzatok bevonásával kialakított földforgalmi bizottságok létrehozása. Végül ilyen szerepet láthat el a *Nemzeti Földalapkezelő Szervezet*.

21. A vita során *Biró Szabolcs* és *Gazdag László* foglalkozott röviden a mezőgazdaságban keletkezett jövedelem és az oly sokat – fenyegetően – emlegetett latifundiumok kérdéseivel. *Biró* a latifundiumok 2000 éves történetének felvázolása után a közvetlen támogatások alapján számolva megállapította, hogy *az EU mezőgazdaságának fejlődésére nem jellemző a latifundiumok megjelenése*. Az EU-27 13,7 millió gazdaságából mindössze 700 ezer (5,1%) mezőgazdasági területe éri el vagy haladja meg az 50 hektárt. Ebből nagyméretű – 600 hektár átlagos területű – gazdaság 18 ezer (0,1%), míg igazán nagy, közel kétezer hektáros átlagterülettel alig háromezer gazdaság rendelkezhet. Ugyanakkor azt is kiemelte, hogy a „fejlődő és átalakuló piacgazdasággal jellemezhető országok elmaradott mezőgazdaságuk és krónikus tőkehiányuk miatt fokozatosan külföldi befektetők célpontjává válnak. Ezek az országok a multinacionális vállalatok megtelepedését támogatták, vagy a termelésitényező-piacaik megnyitására kényszerültek. *A globális tőke a mezőgazdaságba* elsősorban vertikális integrációkon, termelési szerződéseken keresztül érkezik. A multinacionális vállalatok jelenléte *gátolja a hagyományos és megélhetési gazdálkodási formák fennmaradását, az iparági koncentrációból eredő piaci alkuerő-változás a termelőket és a fogyasztókat is károsítja, valamint sok esetben a környezet és a természeti erőforrások túlhasználatát eredményezi*."

Gazdag összefüggést is keresett a mezőgazdaságban keletkező jövedelem és a latifundiumok megjelenése között: „*A termőföld csak akkor marad magyar kézben, ha tulajdonosának megfelelő jövedelmet, létbiztonságot nyújt*. Ha ez elmarad, akkor az »istenadta föld« át fog menni külföldiek kezébe, bármilyen jogszabályokat is hozunk. ...akkor a magyar agrártermelő bérmunkásként dolgozhat a külföldi kézben lévő árutermelő latifundiumokon!" (Kiemelés K. I.)

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Alvincz J. (2010): Agrárkérdések, alapkérdések, a termőföld. Gazdálkodás, 6. sz., 650-656. pp. – (2) Biró Sz. (2010): Latifundiumok Magyarországon? Gazdálkodás, 7. sz., 812-814. pp. – (3) Buday-Sántha A. (2010): Vannak még illúziók. Gazdálkodás, 4. sz., 429-433. pp. – (4) Burgerné Gimes A. (2010): Még egyszer a földtulajdonról. Gazdálkodás, 5. sz., 548-560. pp. – (5) Csete L. – Barcza G. (2010): Kié a föld? Gazdálkodás, 6. sz., 657-669. pp. – (6) Gazdag L. (2010): Kiút az integrált agrártermelés modellje. Gazdálkodás, 5. sz., 561-563. pp. – (7) Kapronczai I. (2010): A földbirtok-politika választ igénylő kérdései. Gazdálkodás, 2. sz., 191-201. pp. – (8) Korom Á. (2010): A birtokpolitika közösségi jogi problémái. Gazdálkodás, 3. sz., 344-350. pp. – (9) Kurucz A. (2010): Földpiaci sajátosságok és tendenciák. Gazdálkodás, 4. sz., 434-443. pp. – (10) Nagy F. (2010): Gondolatok a birtokpolitikáról. Gazdálkodás, 7. sz., 778-787. pp. – (11) Orlovits Zs. (2010): A földbirtok-politika intézményeinek lehetséges változásai. Gazdálkodás, 4. sz., 419-428. pp. – (12) Tanka E. (2010/a): Kitörési esély a magyar birtokpolitika zsákutcájából. Gazdálkodás, 3. sz., 333-343. pp. – (13) Tanka E. (2010/b): Álvita a tagállam földre fennálló önrendelkezésének közösségi jogalapjáról. Gazdálkodás, 4. sz., 406-418. pp.

TARTALOM

Kardeván Endre: Gondolatok a magyar élelmiszerlánc kibontakozási lehetőségeiről....2

TANULMÁNY

Popp József – Juhász Anikó: Az élelmiszerlánc szereplői közötti kapcsolatok hazánkban 8

Kis Krisztián – Szekeresné Köteles Rita: A helyi akciócsoportok működése egy országos felmérés tükrében 19

Urfi Péter – Kormosné Koch Krisztina: Az ökológiai gazdálkodás költség-jövedelem viszonyai 28

Beke Judit – Forgács Anna – Tarján Tamás: Európai uniós országcsoportok mezőgazdasági teljesítményének összehasonlító vizsgálata 39

VITA

Kapronczai István: A földbirtok-politika lehetséges irányai (Az eddigi vita összefoglalása) 52

Tanka Endre: Hogyan érvényesítheti az alkotmány a föld közfunkcióit? 70

Magda Sándor – Marselek Sándor: Nemzeti kincsünk a vidék! 76

Horváth Gábor – Paragi Márton: Az egykulcsos személyi jövedelemadó várható hatásai az agrárfoglalkoztatásra 87

Fertő Imre: Van-e jövője az agrárgazdaságtannak mint önálló tudománynak? 97

SZEMLE

Széles Gyula: Marketing a hagyományos és tájjellegű élelmiszerek piacán (könyvismertetés).....104

KRÓNIKA

Varga Gyula: Szolgálat és szabadság – Erdei Ferenc centenáriumi emlékülése a Magyar Tudományos Akadémián.....107

Romány Pál: Miniszterek közös vacsorája a Vajdahunyadvárban..... 119

Tisztelt Olvasónk!.....52

Felhívás angol nyelvű különkiadásra!.....103

Summary 122

Contents.....128